

СТВЕРДЖЕННЯ В СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ДІЄСЛІВ ТА ІМЕННИКІВ

У статті висвітлено питання про вивчення лексичної експлікації ствердження в сучасній українській мові. З'ясовано лексичне значення слів, що репрезентують ствердження, проаналізовано іменникові та дієслівні лексеми зі стверджувальною семантикою. Виокремлено групи дієслів зі стверджувальним змістом, що вказують на спроможність суб'єкта до позначуваної дії. Запропоновано розрізняти іменники, що вербалізують внутрішній стан мовця, наявність людського буття та природи, спрямування думки через ствердження. Помічено, що іменники та дієслова є основними засобами експлікації ствердження в сучасній українській мові. Ствердження, що спеціалізується на виконанні позначуваної дії, представлене в семантичній структурі шести груп дієслівних лексем, а стверджувальний зміст відбито в семи групах іменникових лексем, за допомогою яких характеризують різні ознаки істот, наявність чого-небудь у просторі, ідентичність кого-небудь, правильність думок осіб тощо.

Ключові слова: категорія; значення; ствердження; лексема; семантична структура; засоби вираження; дієслово; іменник.

Питання про вивчення лексичної експлікації ствердження в сучасній українській мові заслуговує на окрему увагу. Лексеми, що містять семантичний компонент ствердження, частково вже привертати увагу українських та зарубіжних лінгвістів. Зокрема, Н. Д. Арутюнова відзначає стверджувальний зміст «предикатів вторинної істинності оцінки» [2, с. 575]. Г. Г. Почепцов зараховує позитивність до семантичного чинника в синтаксисі російської мови [14, с. 82]. І. Я. Харитонova уналежнює дієслово, іменник та прикметник до основних засобів реалізації категорії аффірмативності на матеріалі німецької мови [17, с. 115, 129, 135]. П. С. Дудик [5, с. 241], О. П. Куш [8, с. 12], А. П. Загнітко [6, с. 79] доводять стверджувальну функцію слів-речень в українській мові. Однак вичерпного складу лексичних одиниць, що експлікують ствердження, у сучасному українському мовознавстві немає, що й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. Саме тому об'єктом нашого дослідження є іменникові та дієслівні лексеми зі стверджувальною семантикою. У пропонованій статті маємо на меті виокремити слова, що репрезентують значення ствердження. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: дібрати зі словників лексеми, що реалізують ствердження; виокремити та класифікувати дієслова та іменники, семантична структура яких найскравіше реалізує стверджувальний зміст. Матеріалом для аналізу стали одиниці нового тлумачного словника української мови та твори художньої літератури.

У сучасній українській мові функціонує чимало дієслів та віддієслівних утворень, що передають ствердження своїм лексичним значенням, зокрема: **стверджувати** «упевнено висловлювати що-небудь, запевняти в чому-небудь» (13, с. 382), **констатувати** «установлювати, відзначати наявність чого-небудь»

(11, с. 314), **відзначати** «помічати що-небудь унаслідок уважного спостереження, звертати увагу на що-небудь» (10, с. 416), **запевняти** «переконувати кого-небудь у чому-небудь, твердити що-небудь» (11, с. 86), **повідомляти** «доводити до чийого-небудь відома, сповіщати, давати знати» (12, с. 456), **доводити** «підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доказами» (10, с. 790), **свідчити** «повідомляти, стверджувати що-небудь; підтверджувати істинність, правильність чого-небудь» (13, с. 158), **зауважувати** «коротко висловлювати зауваження, судження, міркування з приводу чого-небудь» (11, с. 109). Уживання таких дієслів у структурі речення дає змогу передати мисленнєвий стверджувальний акт: «Черниш з гордістю кидав погляди на ці символи покори, які наче **стверджували** його безмежні права, законність його волі і непереможну міць» (4, с. 32), «І тоді, збентежений, **запевняю** себе, що це неправда, що ніякої матері нема переді мною, що це не більше, як фантом» (18, с. 23), «Всі усміхнулись на той щоденний жарт, а Жан охоче, наче нічого не сталося, почав **оповідати**, встроївши біляма кудись в стіну, через стіл» (7, с. 5), «Лаврінові **доводилось** самому йти до Києва шукать Мелашики» (9, с. 49), «Неподалік ще тліла кучугура попелу, і тільки уцілілий комин, біліючи серед нього, **свідчив**, що вчора тут стояло людське житло» (4, с. 37), «Він із задоволенням **констатує**, що роботу виконано» (15, с. 115).

Крім того, серед дієслів, що вказують на спроможність суб'єкта до позначуваної дії, на нашу думку, можна виокремити такі основні групи дієслівної лексики зі стверджувальним змістом:

1) дієслова, що експлікують свідомий вплив на об'єкт для надання йому певних можливостей: **схва-**

лити, розширити, сприяти, допомагати, спрощувати, погоджувати, надати;

2) дієслова наявності, що реалізують значення появи, існування, достатку: *одружитися, приїхати, з'явитися, звільняти, воскресити, вистачати, починати, знайти, стартувати, розкошувати*;

3) дієслова на позначення перемоги, успіху: *виграти, виправити, виправдати, підвищити, визволяти, здобувати, винагороджувати*;

4) дієслова, що репрезентують правдиве витлумачення інформації: *виправляти, оправдувати, хвалити, правдомовити, показувати, освітлювати, перепрошувати, завіряти, пересвідчитися*;

5) дієслова, що вказують на спроможність суб'єкта до чіткої, цілеспрямованої дії: *очищатися, перепрошувати, споруджувати, керувати, пояснювати, поширювати, веселитися, оновлювати, розвивати, умотивувати*;

6) дієслова, що виражають бажання, повагу: *поважати, бажати, торжествувати, ласкати, величати*.

Отже, дієслівні лексеми, значення яких побудовані на ствердженні, посідають вагоме місце в реалізації стверджувальної семантики в сучасній українській мові.

Помічено, що окрему нішу в реалізації ствердження заповнюють іменники. Це здебільшого віддієслівні деривати, що зберігають стверджувальний зміст твірної основи: *допомога, задоволення, пам'ять, згадка, розповідь* та ін. Ці іменники, подібно до твірних дієслів, чітко співвідносяться зі стверджувальним судженням: «Мені потрібна ваша **допомога!**» (16, с. 12) – «**Допоможіть** мені, будь ласка»; «Він **почуває задоволення** від розмови з слухачами» (16, с. 30) – «Розмова з слухачами **задовольнила** його»; «**Повідомлення** Аркадія востаннє пробудило енергію Найдю й розвіяло його відчай» (15, с. 7) – «Те, що **повідомив** Аркадій востаннє пробудило енергію Найдю й розвіяло його відчай»; «Пані сумно слухала **розповідь** молодого ченця, склавши на грудях білі пухкі руки з нанизаними на пальцях дорогими перснями» (15, с. 5) – «Пані сумно слухала те, що **розповідав** молодий ченець, склавши на грудях білі пухкі руки з нанизаними на пальцях дорогими перснями».

Зауважимо, що немало іменників у сучасній українській мові вербалізують внутрішній стан мовця, наявність людського буття та природи, спрямування думки через ствердження. Саме тому в статті спробуємо виокремити ті групи іменникових лексем, зміст яких здебільшого ґрунтується на ствердженні. До них уналежнюємо:

1) іменники, які характеризують істот за допомогою ствердження різних ознак: **роботяга** «той, хто багато працює» (13, с. 6), **праведний** «той, що дотримується заповідей, моральних приписів якої-небудь релігії» (12, с. 655), **правдомовець** «той, хто говорить правду» (12, с. 654), м'ясоїд «той, хто любить м'ясо або харчується ним» (11, с. 709), **братолюб** «той, хто виявляє до людей таку любов, як до братів» (10, с. 183), **добродійник** «той, хто дає кому-небудь допомогу, підтримку» (10, с. 783), **людинолюб** «той, хто любить людей, готовий допомагати їм» (11, с. 531), **людинознавець** «той,

хто добре знає, розуміє людину, її почуття, думки, тривоги, її світ» (11, с. 531), **захисник** «той, хто захищає, обороняє кого-небудь, що-небудь від нападу, замаху» (11, с. 110);

2) іменники, що вказують на наявність кого-небудь або чого-небудь у певному просторі: **населення** «сукупність людей, які проживають на земній кулі, в якій-небудь країні, області» (11, с. 791), **насиченість** «велика кількість чого-небудь» (11, с. 793), **порядок** «стан, коли де-небудь чисто прибрано, всі речі на своїх місцях» (12, с. 601), **наявність** «фактична кількість кого-, чого-небудь у цей момент» (11, с. 820), **світанок** «пора доби перед сходом сонця, коли починає розвиднятися» (13, с. 163), **глибин** «простір, що знаходиться на великій відстані від поверхні до низу» (10, с. 604–605), **височин** «простір на великій віддалі від землі» (10, с. 350);

3) іменники, що підтверджують великий розмір, розвиненість кого-небудь або чого-небудь: **сила** «фізична здатність або можливість робити, здійснювати що-небудь» (13, с. 192), **велетень** «людина, що виділяється серед інших дуже великим зростом» (10, с. 241), **богатыр** «людина-велетень з надзвичайною силою і відвагою» (10, с. 166), **ліс** «велика площа землі, заросла деревами і кущами» (11, с. 501), **міць** «фізична сила; велика сила чого-небудь» (11, с. 657);

4) іменники, що вказують на правильність, доречність судження чи думок осіб: **компетентність** «той, що має достатні знання в якій-небудь царині» (11, с. 305), **змістовність** «сутність, внутрішня особливість чого-небудь» (11, с. 159), **поміркваність** «той, що керується в своїх діях, думках вимогами зорового глузду» (12, с. 558);

5) іменники, що реалізують нейтральне ствердження: **факт** «те, що сталося, відбулося насправді» (13, с. 667), **згода** «позитивна відповідь, дозвіл на що-небудь» (13, с. 135), **правда** «те, що відповідає дійсності» (12, с. 654), **констатація** «відзначення наявності чого-небудь» (11, с. 314), **дійсність** «те, що насправді існує або існувало» (10, с. 769), **свідчення** «факт, річ, обставина, що підтверджують що-небудь» (13, с. 158), **концепція** «система доказів певного положення, система поглядів на те чи те явище» (11, с. 321), **реальність** «те, що наявне в об'єктивній дійсності» (12, с. 882), **фундамент** «головне, істотне, що лежить в основі чого-небудь» (13, с. 706), **повідомлення** «те, що доводять до чийого-небудь відома, сповіщають кому-небудь, письмова чи усна інформація» (12, с. 465), **билиця** «те, що було в дійсності» (10, с. 133);

6) іменники, що характеризують риси характеру осіб: **мудрість** «глибокі знання, розуміння життя, здатність до узагальнення» (11, с. 697), **розсудливість** «здатність мислити, міркувати, діяти правильно й розумно» (13, с. 89), **людяність** «щирість, доброзичливість, чуйність до інших» (11, с. 533), **наполегливість** «тверда воля, стійкість, непохитність» (11, с. 778), **охайність** «акуратність, чепуристість, чистота» (12, с. 168), **великодушність** «прекрасна душевна якість, благородне почуття» (10, с. 242);

7) іменники, що підкреслюють ідентичність кого-небудь або чого-небудь: **аналог** «те, в чому виявляється схожість, подібність до іншого предмета» (10, с. 40), **однодумець** «людина однакових з ким-

небудь думок, поглядів, переконань» (12, с. 76), **однозначність** «*тотожний за значенням*» (12, с. 76), **однаковість** «*ідентичність*» (12, с. 75).

Отже, іменники та дієслова уналежнюємо до основних засобів експлікації ствердження в сучасній українській мові. Ствердження, що спеціалізується на виконанні позначуваної дії, представлене в семантичній структурі шести груп дієслівних лексем. Ствер-

джувальний зміст відбито також у семи групах іменникових лексем, за допомогою яких характеризують різні ознаки істот, наявність чого-небудь у просторі, ідентичність кого-небудь, правильність думок осіб тощо. Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні категорії ствердження в публіцистичному стилі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 368 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 895 с.
3. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : [монографія] / М. П. Баган. – К. : Вид-во Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.
4. Гончар О. Твори в двох томах / Олесь Гончар. – Т. 2. – К. : Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1966. – 750 с.
5. Дудик П. С. Из синтаксису простого речення / П. С. Дудик. – Вінниця : ВДПУ, 1999. – 299 с.
6. Загнітко А. П. Эквиваленты речення: статус, обсяг і функційна типологія / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії. – 2009. – Вип. 19. – С. 79–91.
7. Коцюбинський М. Вибрані твори / М. Коцюбинський. – К. : Вид-во «Ранок». – 336 с.
8. Куш О. П. Ствердження і заперечення в українській мові : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. П. Куш. – Дніпропетровськ, 2002. – 156 с.
9. Нечуй-Левицький І. С. Твори в трьох томах / І. С. Нечуй-Левицький. – Т. 3. – К. : Вид-во художньої літератури : «Дніпро», 1988. – 645 с.
10. Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Вид-во «Аконіт», 2000. – Т. 1. – 910 с.
11. Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Вид-во «Аконіт», 2000. – Т. 2. – 912 с.
12. Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Вид-во «Аконіт», 2000. – Т. 3. – 927 с.
13. Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Вид-во «Аконіт», 2000. – Т. 4. – 941 с.
14. Почепцов Г. Г. «Положительность / отрицательность» как семантический фактор в синтаксисе / Г. Г. Почепцов // Вопросы романо-германской филологии. Синтаксическая семантика. – Вип. 12. – М., 1977. – С. 82–90.
15. Старицький М. Драматичні твори / М. Старицький. – К. : Вид-во «Ранок». – 234 с.
16. У пошуку театру: Антологія молоді драматургії / [Упорядн. Н. М. Мірошниченко]. – К. : Смолоскип, 2003. – 545 с.
17. Харитонов І. Я. Вопросы взаимодействия лексики и грамматики / И. Я. Харитонов. – К. : «Вища школа», 1982. – 159 с.
18. Хвильовий М. Твори / М. Хвильовий. – К. : Вид-во худ. літ-ри «Дніпро», 1990. – 453 с.

Е. В. Гурко,

Днепропетровский национальный университет имени Олесь Гончара, г. Днепропетровск, Украина

УТВЕРЖДЕНИЕ В СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ ГЛАГОЛОВ И СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

В статье рассмотрены вопросы об изучении лексической экспликации утверждения в современном украинском языке. Выяснено лексическое значение слов, представляющих утверждение, проанализированы существительные и глаголы с утвердительной семантикой. Выделены группы глаголов с утвердительным содержанием, указывающие на способность субъекта к обозначаемому действию. Предложено различать существительные, что вербализуют внутреннее состояние говорящего, наличие человеческого бытия и природы, направление мысли через утверждение. Замечено, что существительные и глаголы являются основными средствами экспликации утверждения в современном украинском языке. Утверждение, специализирующее на выполнении обозначаемого действия представлено в семантической структуре шести групп глагольных лексем, а утвердительное содержание отражено в семи группах именных лексем, с помощью которых характеризуют различные признаки существ, наличие чего-либо в пространстве, идентичность кого-нибудь, правильность мыслей человек т. п.

Ключевые слова: категория; значение; утверждение; лексема; семантическая структура; средства выражения; глагол; существительное.

O. V. Hurko,

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, Ukraine.

THE STATEMENT IN THE SEMANTIC STRUCTURE OF VERBS AND NOUNS.

The question about studying lexical explication statement in modern Ukrainian language deserves attention. Lexemes that contain semantic component of affirmation, have partly already attracted the attention of Ukrainian and foreign linguists. However, there isn't comprehensive structure of lexical units expressing statement in modern Ukrainian linguistics, that determines the relevance of scientific exploration. Therefore, the object of our study is the noun's and verb's lexemes with affirmative semantics. In

this paper we aim to highlight words that represent the meaning of statement. To set purposes implies fulfillment of the following tasks: to align with vocabulary lexemes that implement affirmartion; to isolate and classify the verbs and nouns, semantic structure of which realizes an affirmative meaning. The sources for analysis include new explanatory dictionary of the Ukrainian language and works of fiction. Singled out a group of verbs with affirmative meaning, that indicate on the ability of the subject to the proposed action and signified to distinguish nouns that denote an internal state of the speaker, the presence of the human being and nature, oriented views through statements. Noticed that nouns and verbs are the primary means of explication statement in modern Ukrainian language. Statement that specializes in signified action represented in the semantic structure of six groups of verb's lexemes and affirmative content is reflected in the seven groups of noun's lexemes by which characterize various features beings, the presence of something in space, the identity of someone correct opinions of people etc. The prosrect of further investigation is the analysis of this category in journalistic style.

Keywords: *category; meaning; statement; lexeme; semantic structure; means of expression; verb; noun.*